

*V tomto roku sa dožili významného životného jubilea dve renomované osobnosti našej filozofickej obce a dlhoroční pracovníci Filozofického ústavu SAV **PhDr. Elena Várossová, CSc.** (nar. 8. 2. 1926) a **PhDr. Teodor Münz, CSc.** (nar. 1. 1. 1926).*

Redakcia obidvom jubilantom srdečne blahoželá. V nasledujúcich krátkych reflexiách priblížime prierez ich životom a tvorbou.

FILOZOFKA VZDORUJÚCA TLAKOM DOBY

Človek má vždy šťastie, keď sa v živote môže pohybovať v blízkosti ľudí, ktorí ho svojim duchom dokážu inšpirovať, ktorí mu svojimi výkonmi a postojmi ukazujú jeho vlastné lepšie možnosti a ku ktorým môže zároveň prechovávať aj istú spriaznenosť, akúsi intelektuálnu i emocionálnu dôveru. K takýmto zriedkavým ľudským typom patrí aj filozofka Elena Várossová. Tí, čo pracujú v oblasti filozofie, ju dobre poznajú ako renomovanú autorku, gestorku i editorku mnohých prác z oblasti dejín slovenskej i svetovej filozofie, ako všestranne vzdelanú a kultivovanú osobnosť s láskou k umeniu a hudbe, s humanistickým presvedčením a vyhraneným zmyslom pre spravodlivosť. S profesionálnou zdatnosťou sa u nej spája ďalšia fundamentálna črta osobnosti: dokázala si svoju mravnú i osobnú integritu zachovať aj v dlhých obdobiach tlaku nepriaznivých okolností. Vo svojom profesionálnom živote musela totiž neprímerane veľa síl venovať hľadaniu ciest medzi sputnávajúcimi ideologickými a politickými obmedzeniami, aké rozvoju filozofie u nás staval do cesty predchádzajúci režim na jednej strane, a morálnym imperatívom filozofa, presvedčeného o humanistickom poslaní filozofie, o vlastnej povinnosti dať svoje schopnosti do služieb tohto poslanca na strane druhej.

Narodila sa v roku 1926 v Rovňanoch, začala študovať na gymnáziu v Lučenci a pokračovala na gymnáziu v Tisovci. Na gymnaziálne roky spomína ako na roky národnostnej i náboženskej tolerancie. Podobného ducha tolerancie a pluralizmu zažila ešte aj v prvých troch rokoch štúdia filozofie a francúzštiny na Komenského univerzite v Bratislave. Tieto roky mali z hľadiska formovania jej osobných i filozofických postojov kľúčový význam. Sama o nich hovorí, že boli vzdelávaním v širokom, nielen úzko profesionálnom zmysle. Prirad'ovali sa k nemu neodlučne aj rôzne spoločenské, intelektuálnym iskrením nabité podujatia. K jej učiteľom patrili vtedy také významné filozofické osobnosti ako S. Štúr, I. Hrušovský, J. Mukařovský, M. Bakoš.

Doktorskú dizertáciu o filozofii francúzskeho filozofa H. Bergsona obhája v roku 1950 – vtedy ešte s predstavou, že v skúmaní francúzskej filozofie bude po-

kračovať aj v budúcnosti. Budúcnosť však pre jej skutočne vedecké filozofické ambície nemala pochopenie. Keď v roku 1951 nastupovala do Filozofického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, bolo to už obdobie hrubého zasahovania do svojbytnosti filozofie. Jej predsavzatie venovať sa francúzskej filozofii bolo pochované skôr, než bolo vyslovené. V tejto situácii sa upla na možnosť podieľať sa na projekte výskumu dejín filozofie, a tak aspoň sprostredkovane zostať v kontakte s veľkými dejinami svetovej filozofie. Vtedy ešte, pravda, netušila, koľko síl bude musieť venovať len obhájeniu evidentného faktu prepojenosti slovenskej a európskej filozofie proti vulgárnej predstave ideologických strážcov nášho filozofického myslenia.

Elena Várossová ako gestorka, editorka a spoluautorka dvoch zásadných prác, ktoré vzišli z toho výskumu (*Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*, 1957; *Prehľad dejín slovenskej filozofie*, 1965), vždy reprezentovala do veľkej miery osamotený, neustále napádaný a kritizovaný metodologický prístup a realistický pohľad na dejiny našej filozofie. Musela ho s nasadením prebojovať proti absurdnému princípu „boja idealizmu a materializmu v dejinách filozofie“, importovanému do nášho historicky a duchovne odlišne formovaného prostredia zvonka. Politický a ideologický tlak na filozofiu bol v tom období obrovský a je tragédiou, že tvoriví a talentovaní filozofi museli svoju energiu a svoje schopnosti vyčerpávať v boji s týmto tlakom. Tento boj pohltil, žiaľ, aj značnú časť energie Eleny Várossovej. Výsledky výskumu dejín slovenskej filozofie mohli byť nepochybne vzhľadom na jej tvorivý a intelektuálny potenciál aj rozsiahlejšie, keby nebol fatálne brzdený vonkajšími zásahmi.

Aj keď orientácia na dejiny slovenského filozofického myslenia bola možno v prvom štádiu akýmsi núdzovým riešením, výsledky jej skúmaní ukazujú, že sa svojej úlohy zhostila vysoko profesionálne, ba k mnohým postavám našich filozofických dejín si našla vnútorný, bytostný vzťah. Platí to predovšetkým o postavách nášho národného obrodzenia (J. Kollár, L. Štúr, J. M. Hurban, J. Kráľ), u ktorých témy humanizmu, slobody človeka a sociálnej spravodlivosti súzvučali s jej najvnútornejším presvedčením.

V rokoch 1970 – 1989 normalizátori usúdili, že poctivý, tvorivý filozofický postoj E. Várossovej je pre slovenskú duchovnú kultúru nebezpečný: bola preradená na miesto „odbornej pracovníčky“, kde jej bolo povolené „v medziach svojej zaradenosti“ pokračovať v dejinnofilozofických výskumoch. Pravda, bez nároku na publikačnú rovnoprávnosť a zvyšovanie kvalifikácie. Jej bytostný záujem o širšie historickofilozofické témy sa však napriek všetkému neustále predieral na povrch. Svedčí o tom rad článkov, uverejnených v zriedkavých chvíľach benevolentnejšieho pomeru moci k filozofii, v ktorých neustále hľadala a nachádzala špecifiká prijímania veľkých ideí v kontexte sociálneho a kultúrneho vývinu na Slovensku (štúdie o Kollárovi a Herderovi, Štúrovi a Hegelovi, Kuzmánym a Friesovi). Z jej pera napokon vyšli aj komparatívne štúdie, venované významným postavám svetovej filozofie (Rousseau a Kant, Herder a Kant, Kant a Fichte). Osobitne treba spomenúť vynikajúci predslov k vydaniu Kantovho diela *K večnému mieru* z roku 1963.

Celoživotné krédo E. Várossovej, presvedčenie o ľudskej racionalite ako inštancii, ktorá v konečnom dôsledku ako jediná môže viesť k nášmu hlbšiemu sebaopor-

zumeniu, a tým aj k optimálnemu usporiadaniu vecí verejných, našlo svoje najúplnejšie stelesnenie v zostavení VI. zväzku *Antológie z diel filozofov* (1970), venovaného novovekej racionalistickej filozofii. V zasvätenom a rozsiahlom *Predslove* k tomuto zväzku nás sprevádza dejinami filozofického racionalizmu od Descarta po Hegela, ukazujúc možnosti, aké sa vďaka jeho uplatňovaniu otvárajú emancipácii ľudstva.

Táto oddanosť princípu racionality však nejde na úkor porozumenia iným vrstvám a rozmerom ľudského bytia. Svedčia o tom jej práce humanistického a antropologického charakteru, nadväzujúce na jej bergsonovskú tematickú orientáciu (napríklad práce o francúzskom existencialistickom filozofovi Gabrielovi Marcelovi), v ktorých niektoré dopady vedy a techniky (a teda sprostredkovane aj rozumu) oprávnene problematizuje.

Za Elenou Városovou stojí dnes úctyhodné dielo. Predovšetkým bola a zostáva vedúcou osobnosťou rozvíjania výskumu dejín slovenskej filozofie. Bibliografia jej prác je rozsiahla: od monografickej práce *Slovenské obrodenecké myslenie, jeho zdroje a základné idey* (1963), cez desiatky článkov uverejnených doma i v zahraničí, príspevky v najrôznejších zborníkoch až po gestorstvo, redakciu a spoluautorstvo vo všetkých významných prácach – produktoch výskumu dejín filozofie na Slovensku. K tomu treba prirátať aj široko koncipovanú zahraničnú spoluprácu. K jej najvýznamnejším výsledkom patrí *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení (od roku 1848 do roku 1948)*, ktorá vznikla v spolupráci s českými filozofmi, a účasť na početných domácich i zahraničných konferenciách a sympóziách.

Po roku 1989 bola jednou z mála osobností na Slovensku, ktoré vďaka svojej morálnej autorite mohli zastupovať slovenskú filozofickú obec na najrôznejších vedeckých i verejných fórach, ktoré sa po období skompromitovania filozofie stavali k hlasu filozofov skepticky. Svojou prítomnosťou vo vedeckom živote efektívne prispela k obnoveniu statusu filozofie v kultúrnom povedomí slovenskej spoločnosti.

Jej celoživotné úsilie a postoje boli po zásluže ocenené aj v medzinárodnom kontexte: V roku 1993 sa stala laureátkou Herderovej ceny. Toto ocenenie Hamburskej nadácie F. V. S. za zásluhy v oblasti mierového dorozumenia medzi národmi udeľuje na základe rozhodnutia nezávislého kuratória Viedenská univerzita.

V *Laudatio*, ktoré odznelo pri príležitosti odovzdávania ceny, sa vyzdvihuje jej významný podiel na skúmaní dejín filozofického myslenia na Slovensku, ktoré by „bez účasti Eleny Városovej bolo nemysliteľné.“ A v diplome Herderovej ceny čítame, že ide o vedkyňu, ktorá „sleduje cesty myslenia vo filozofii dejín, v dejinách filozofie, vo filozofii kultúry a v humanistickej etike..., ako aj v ďalších dôležitých filozofických disciplínach, významných z hľadiska európskej integrácie.“

Je to hodnotenie, ktoré v plnej miere vyjadruje zástož Eleny Városovej v kontexte slovenskej kultúry.

Lubica Hábová

(Uverejnené v časopise Verejná správa, 2003, č. 6)